

به نام آن که تن را نو جان داد
خرد را سوی دانایی عنان داد

موضوع:

بازار

استاد:

مهندس محسن ایمنی

دانشجویان:

مسعود صمدی

عاصم سجالی

بازا در زبان پهلوی (واکار) و (وازار) و در ترکیب هایی مانند وازارگ (بازاری) و وازارگان (بازرگان) و در زبان پارسی بصورت واژار آمده است به معنای محل داد و ستد و اجتماع است تنها معماری سنتی بازار در دوره اسلامی(مجموعه دکان هایی که در فضاهای سرپوشیده به یک دیگر متصل میشود و یا کوی و راسته سرپوشیده ای که در دو سوی آن دکان ها ساخته شده است به اضافه بناهای وابسته به آن ،همچون سرا، تیمچه و... می باشد که از معروفیت جهانی برخوردار هستند.

بازار از دوره کهن تا ماد

پیشینه سکونتگاه‌هایی که اقتصاد آنها بر تولید صنایع دستی و بازرگانی متکی بود به حدود ده هزار سال پیش می‌رسد. براساس اطلاعات تاریخی یکی از سکونتگاه‌هایی که اقتصاد آن به کشت غلات و دامداری متکی بود و به مرحله یکجا نشینی رسیده بود، سکونتگاهی نزدیک به کرمانشاه بود که پیشینه آن به ۹۰۰۰ سال قبل می‌رسد. نمونه‌هایی از سکونتگاه‌هایی که اقتصادشان بر صنایع دستی متکی بود در نقاط متفاوت ایران یافت شده از جمله

تپه زاغه اواخر (هزاره ۷ ق.م)

تپه سیلک و حسنلو (هزاره ششم ق.م)

تل ابلیس، تپه یحیی‌کرمان (هزاره پنجم ق.م)

شهداد (هزاره چهارم ق.م)

شهر سوخته (هزاره سوم ق.م)

سکونتگاه‌های عیلامی (هزاره چهارم ق.م به بعد)

در این سکونتگاه‌ها شواهدی مبنی بر وجود کارگاه‌های صنایع دستی و فضاهاى بازرگانی مشاهده شده است

بازار از دوره ماد تا آغاز دوره اسلامی

اقتصاد پارتیان بر کشاورزی و بازرگانی استوار بود و انحصار بازرگانی بسیاری از انواع کالاها را بین شرق (چین و هند) و غرب (روم و یونان و سایر نواحی) در اختیار داشت و در امتداد مسیرهای مهم تجاری شهرها، انبارها، بازارها و کاروانسراهایی ساخته شده بود.

بازار در دوران اسلامی

شهر نشینی در دوران اسلامی گسترش یافت و بسیاری از شهرها فضایی باز برای کسب و کار در نظر گرفتند که فروشندگان به آنجا رفته و بساط خود را در هرجایی که می یافتند پهن می کردند و تا هنگام شب در آنجا بودند.

به تدریج و با گسترش یافتن این شهرها کم کم فضاهایی بصورت دکان های ساخته شده در بازارها احداث شد و بازارهای دائمی شکل گرفتند.

با توجه به آب وهوای ایران - شدت گرما و سرما و دیگر عوامل نامساعد جوی - ساخت بازار های سرپوشیده بدان صورت که امروز شاهدیم، راه حل بسیار شایسته ای برای ایجاد محیط مناسب جهت داد و ستد و همچنین فراهم ساختن آسودگی خاطر برای خریدار و فروشنده بوده و از طرف دیگر تأمین امنیت، کنترل و نظارت بر این بازار ها به راحتی صورت گرفته است.

مجمع بازار و شهرهای قدیمی ایران علاوه بر کارکردهای اقتصادی و تجاری ، در زمینه های مختلف اجتماعی ، مذهبی، سیاسی نقش غیر قابل انکاری داشته و به همراه مساجد جامع، بخش مهم و مرکزی شهرهای قدیم و دروازه اصلی شهر، مسجد جامع و میدان اصلی شهرشکل گرفته و به تدریج گسترش می یافت. **وضعیت، وسعت و رونق هر بازار در ارتباط مستقیم با وضعیت ، وسعت و رونق شهر قرار داشت.**

بخش ها و راسته های مختلف بازار با توجه به
صنفی که در آنجا فعالیت داشت نامگذاری می
شدند) مانند بازار کفاشان، مسگران، بزازان،
زرگران (و یا بر اساس بانی آن ها) مانند بازار
ساروتقی اصفهان، بازار گنجعلی خان، بازار امیر
تبریز (و یا بر اساس قومیت و کیش بازرگانان
(بازار تبریزی ها، بازار هندوها، بازار
زرتشتیان) و یا به مناسبت های دیگر).

یکی از مسائل مهم که در اکثر ابزارهای ایران عمومیت داشت، اختصاص هر کدام از بخش های بازار به صنف خاصی بود (راسته زرگران، مسگران، کفاشان و...).

برای این تقسیم بندی دلایل کاملاً منطقی وجود داشت که مهمترین آنها عبارت بود

از: **اشتراک صنفی** و همجواری فعالیت های سازگار، **سهولت دستیابی خریداران** به **جنس مورد نظر و جلوگیری از سرگردانی** آن ها در مجموعه گسترده بازار ، **نظارت و کنترل آسان بر صنوف**، **سهولت ارائه خدمات به صنوف و توزیع جنس به آن ها** و همچنین **سهولت برقراری ارتباط های صنفی** (ارتباط نزدیک می توانست آن ها را از جدید ترین اطلاعات و اخبار مربوط به صنف خود آگاه سازد و سبب رونق کارشان شود)

ویژگی‌های بازار اسلامی در نظریه و عمل

بازار اسلامی تنها فضا یا سازو کار مبادله نیست تا میان انبوه خریداران و فروشندگان فقط رابطه خشک خرید و فروش بر اساس سودهی و افزایش مطلوبیت برقرار باشد؛ بلکه از ویژگی‌های کسب حلال، حاکمیت اخلاق، انصاف و شفافیت نیز برخوردار است

نحوه شکل گیری بازار و شناخت اجزای تشکیل دهنده آن :

- بازار در همه شهر های ایران عمدتاً از دو حالت بیشتر خارج نبوده
است :

حالت اول:

- این حالت مربوط به شرایطی است که بازار با توجه به تعریف آن در معماری ایرانی به گونه ای در داخل شهر ساخته شده است و مانند رودخانه ای است که در

مسیر خود زمین های اطراف را سیراب می کند ، بتواند خود را در اکثر بخش های شهر قابل استفاده کند.

حالت دوم:

- در این حالت کل یا بخشی از بازار یک شهر در دوره خاص و به دس تور حاکم یک دوره منطبق با نقشه های موجود در آرشیو دربار، توسط معماران به گونه ای ساخته می شد که بتواند نزدیکترین دسترسی را به دژ اصلی شهر و کاخ محل زندگی حاکم داشته باشد.

انواع بازار :

۱- بازارهای ادواری

۲- بازارهای شهری

۳- بازارچه ها

بازارهای ادواری

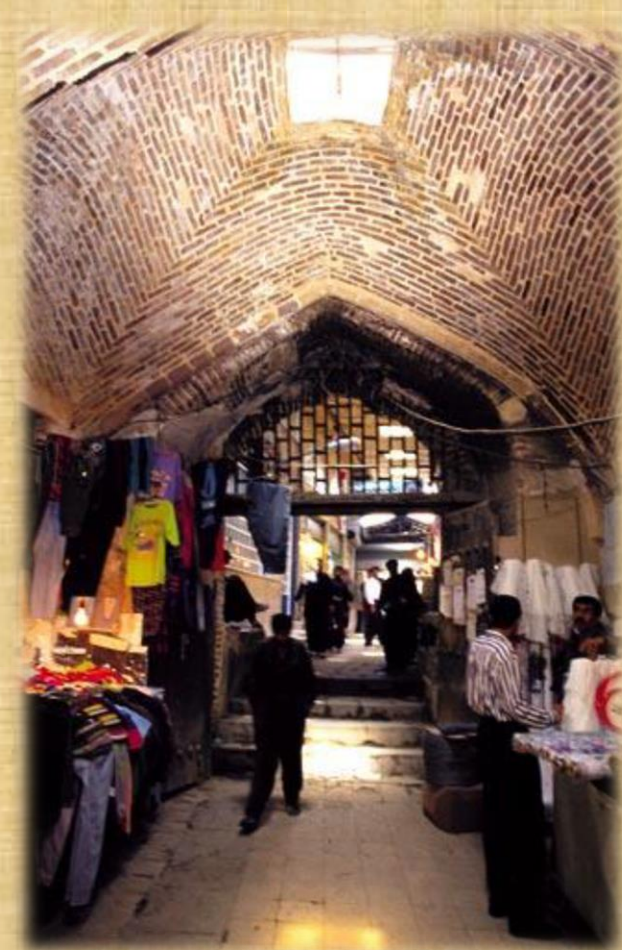
بازارهای ادواری، بازارهایی هستند که در مواقع معینی به صورت ادواری و منظم تشکیل می‌شده است. در برخی از مناطقی که تعدادی روستای آباد وجود داشت. هر مدت یکبار، بازاری در یکی از روستاها برپا می‌شد و روستائیان کالاهای قابل فروش و تبادل خود را به آنجا می‌بردند و کالاهایی را که لازم داشتند، می‌خریدند. در برخی از شهرهای کوچک نیز بازارهای ادواری تحت عنوان دوشنبه‌بازار، پنجشنبه‌بازار و غیره، نیز وجود داشت.

بازار شهری

بازارهایی که دارای فضائی ساخته شده هستند، بازارهای شهری نام دارند. در شهرها بیشتر بازارها به صورت ثابت وجود داشته، که بیشتر در فضاهای بسته تشکیل می شدند.

نقش اقلیم در شکل گیری بازار:

• از لحاظ کالبدی در اقلیم های مختلف تفاوت هایی بین بازارها وجود دارد.

بازار در کرانه جنوبی دریای خزر :

- به لحاظ رطوبت و بارندگی بسیار زیاد راسته های بازار غالباً فاقد طاق هستند
و فقط بام شیبدار حجره ها از دو طرف تاحدودی فضای بالای راسته ها را می
پوشانند و در هنگام بارندگی مانع از ریزش باران بر عابرین می شود.

در کرانه شمالی خلیج فارس و دریای عمان :

- فراهم نمودن شرایط آسایش در بازار مستلزم جلوگیری از آفتاب گرم و سوزان و همچنین تسهیل جریان هوا در بازار است لذا مشاهده می شود که راسته های بازار در این مناطق دارای سایبانی مرتفع هستند .

بازار در نواحی کوهستانی و مرتفع فلات:

- در این مناطق خصوصاً در نواحی شمال و شمال غرب کشور به دلیل سرما و بوران راسته های بازار عموماً دارای طاق آجری با عرض کم و ارتفاع پایین تر از نواحی گرم و خشک ساخته شده اند .

بازار در دشت های فلات:

- در این اقلیم نیز مانند نواحی کوهستانی اکثر راسته های بازار دارای طاق با مصالح بنایی هستند. منتهی در اینجا به دلیل آنکه از لحاظ زیست اقلیمی گرمای هوا و تابش آفتاب بیش از سرمای زمستان مشکل آفرین است لذا طاق ها بلندتر، عرض راسته ها بیشتر و منفذهای بالای طاق ها بیشتر هستند.

الگو ها و عناصر و فضاهای بازار

راسته اصلی

بازارهای اصلی غالباً به شکل خطی و در امتداد
مهمترین راه و معبر شهری شکل می گرفته است. به
همین سبب مهمترین بخش و عنصر اصلی یک بازار،
راسته اصلی آن است. **یک راسته بازار در ساده ترین
شکل با دکانهای واقع در دو سوی آن شکل می گرفت.**

راسته فرعی (رسته)

بازارهای شهرهای بسیار کوچک تنها از یک راسته اصلی تشکیل می شد اما در شهرهای متوسط و بزرگ افزون بر راسته اصلی، تعدادی راسته فرعی به صورت موازی یا عمود بر راسته اصلی پدید می آمد که **حاصل توسعه بازار در معابر فرعی بوده است.**

دالان

دالان یک فضای ارتباطی است که غالباً در فضاهای معماری به شکل خطی نقش رابط بین فضای بیرونی یا فضای درونی ساختمان یا تنها بین فضاهای درونی بنا را دارد. دالان در بازارهای بزرگ نیز یک فضای ارتباطی است و غالباً به صورت کوچه یا راسته ای کوچک و فرعی است که از یک سو به راسته ای دیگر و از سوی دیگر به یک کاروانسرا مربوط است و به طور معمول در دو سوی آن تعدادی حجره و دکان وجود دارد.

سرا یا خان

همان تجارت خانه بوده
است. نمونه جنس از آنجا
تحويل گرفته شده و در
جاهای مختلف پخش می
شده است.

خانبار یا کالنبار

محل انبار و کار روی جنس بوده
است. جنسی که به وسیله چهارپایان
حمل می شده، نمی بایست وارد
بازار شود لذا اجناس از راهی موازی
به نام پس کوچه در خانبارها خالی
می شده است.

قیصریه

به معنی سرای دراز است و صنعتگران و
پیشه وران ظریف کار مانند زرگران ،
گوهریان، سوزن
دوزان و بزازان در آنجا به کار می
پرداختند.

نوری
نوری

چهارسو

محل تقاطع دو راسته اصلی و مهم بازار را چهارسو می نامند. در بعضی از موارد در محل برخورد دو راسته طراحی شده بازار غالباً فضایی طراحی شده به صورت چهارسو می ساختند که به سبب موقعیت ارتباطی آن، ارزشمند به شمار می آمد.

میدان

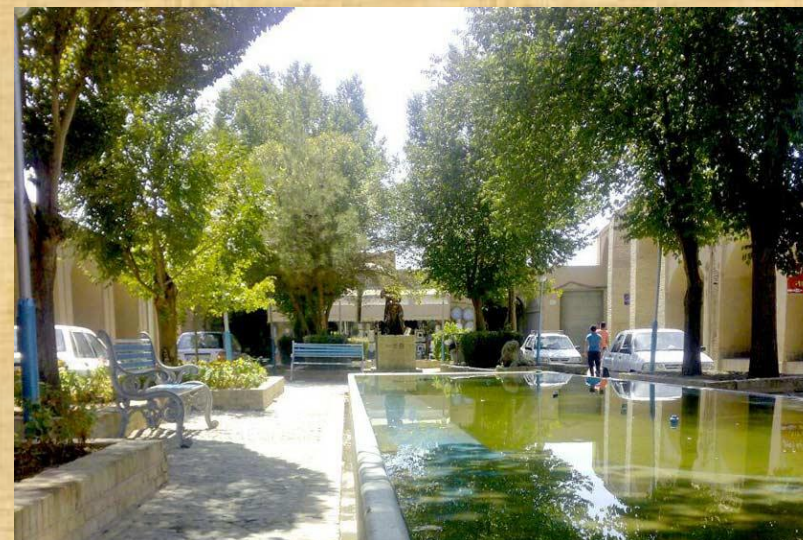
در کنار یا امتداد بعضی از بازارهای مهم در شهرهای بزرگ یک میدان شهری یا ناحیه ای وجود

داشت، زیرا بازار مهمترین راه و معبر شهر بود و در بیشتر موارد با یک میدان شهری مرتبط بود.

میدان گنجعلی خان کرمان

میدان خان یزد

جلو خان

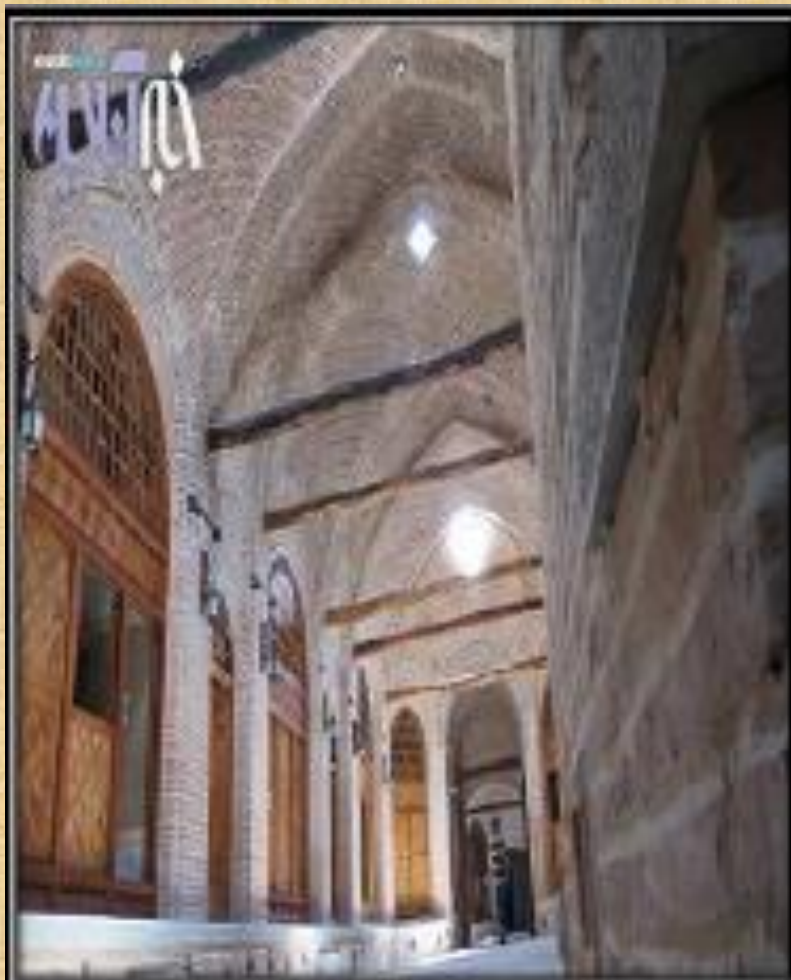
جلو خان به عنوان یک فضای شهری عبارت از فضایی
ارتباطی به شکل یک میدانچه است که از چهار یا سه
طرف محصور و دارای فضای ساخته شده است و به
عنوان یک فضای ورودی، مکث و تجمع مورد
استفاده
قرار می گرفت.

حجره

دکان یا حجره ساده ترین و کوچک ترین عنصر فضای بازار است. شماری از دکانها یا حجره ها وقتی به صورت خطی در دو سوی معبری قرار گیرند، یک راسته بازار را پدید می آورند. مساحت حجره ها بسیار متفاوت و به طور متوسط از ده تا بیست و پنج متر مربع بوده است. حجره های واقع در طبقه همکف و هم تراز با سطح معبر به طور معمول نقش یک مغازه یا دکان را داشت که کالاهایی در آن عرضه می شد.

حجره های بازار کرمان حجره های بازار قزوین

تیمچه

تیمچه از دیگر بخشهای جالب توجه بازارهای قدیمی بود که ظاهراً در مراحل متأخرتری نسبت به دیگر بخشها به وجود آمده و معماری آن نیز نسبت به دیگر بخشها تکامل بیشتری دارد. تیمچه فضاهای گسترده و سرپوشیده‌ای عمدتاً با طرح هشت ضلعی است که در دو وسه طبقه ساخته شده و گرداگرد صحن مرکزی آن حجره‌ها و دکانهایی قرار گرفته است. فضای مرکزی و وسیع تیمچه با طاق و گنبدهای مسقف شده و با کاربندی و مقرنسهای زیبا مزین می‌شده است.

تیمچه ملک اصفهان

مجموعه ها

الگو هایی که در بالا ذکر شد

فضا های خدماتی بازار

مسجد

مساجد مهمترین ابنیه بازار
هستند برخی از آن ها به صنف
خاصی تعلق دارند و مراجعان آن
به چند تیمچه و بازار محدود می
شوند.

تکیه و حسینه

تکایا و حسینه ها از اجزای اصلی بازار
ایرانی اند حیاط باز این تکایا مانند میدان های محلی موجب
تنوع فضایی در بازار ها می شوند در الگوی بسیاری از
بازار های مناطق کویری این تکیه ها وجود دارند

حمام: حمام ها از فضا هاي خدماتي بسيار ضروري در بازار ها به حساب مي آيد كه بيشتر در نزديكي مساجد به خصوص مسجد - مدرسه ها يافت مي شود.

زورخانه:

زورخانه نيز از جمله فضا هاي خدماتي بازار به حساب مي آيد كه تقريباً در همه ي بازار ها مهم وجود دارد

به غیر از موارد ذکر شده می توان به
مکانهایی مانند:

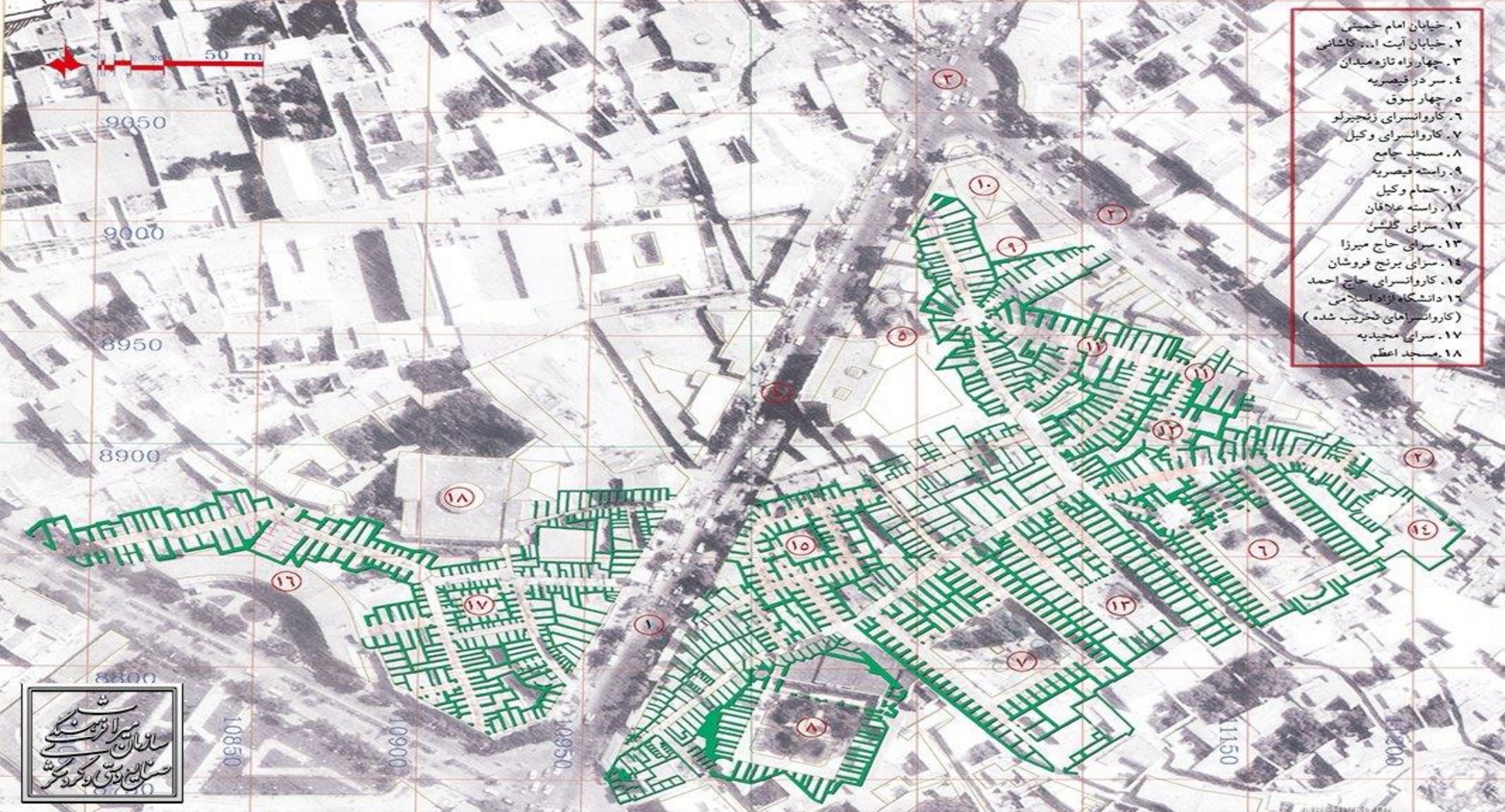
قهوه خانه ، شربت خانه ، چای خانه ، خوراک
پز خانه (محلی برای غذا) اشاره کرد که
جزء نیاز بازار بوده است

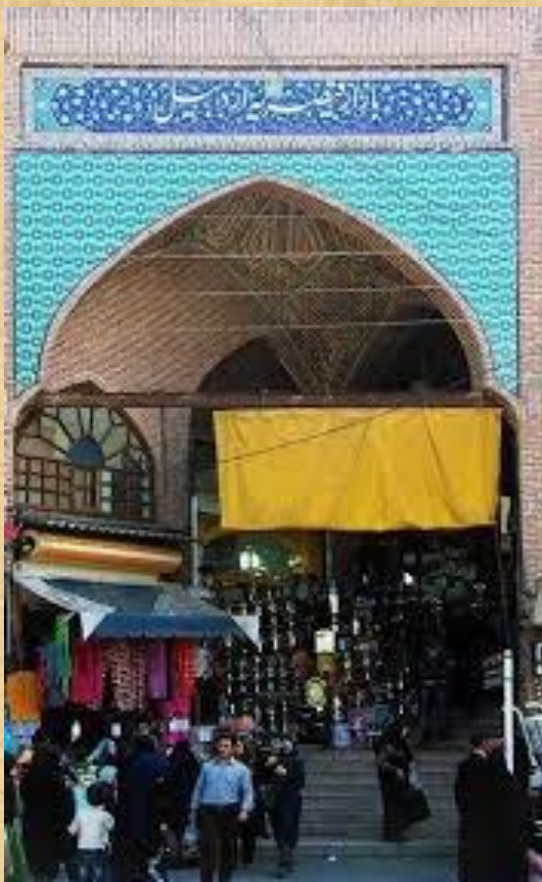
بازار اردبیل

مجموعه بازار اردبیل در در دوره سلجوقیان بنا شده است که در شهرستان اردبیل واقع شده است. این اثر در تاریخ ۲۷ مرداد ۱۳۶۴ به عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است. این بازار در دوران صفویه بسیار رونق داشته است.

موقعیت

بازار تاریخی اردبیل که در قرن ششم قمری بنا نهاده شده است درست در مرکز شهر گهن اردبیل واقع شده است. این بازار تاریخی به علت عبور خیابان امام خمینی (خیابان پهلوی سابق) در نیم قرن پیش از میان بازار، به دو قسمت تقسیم شده است. بازار اردبیل از شمال به میدان امام حسین (تازه میدان)، از جنوب به خیابان های آیت الله طالقانی، بلوار آیت الله مروج اردبیلی و میدان فجر، از شرق به خیابان آیت الله کاشانی و از غرب به خیابان ناصرلی صوفی منتهی می شود. همچنین مسجد جامع و مسجد اعظم اردبیل در داخل بازار اردبیل واقع شده است.

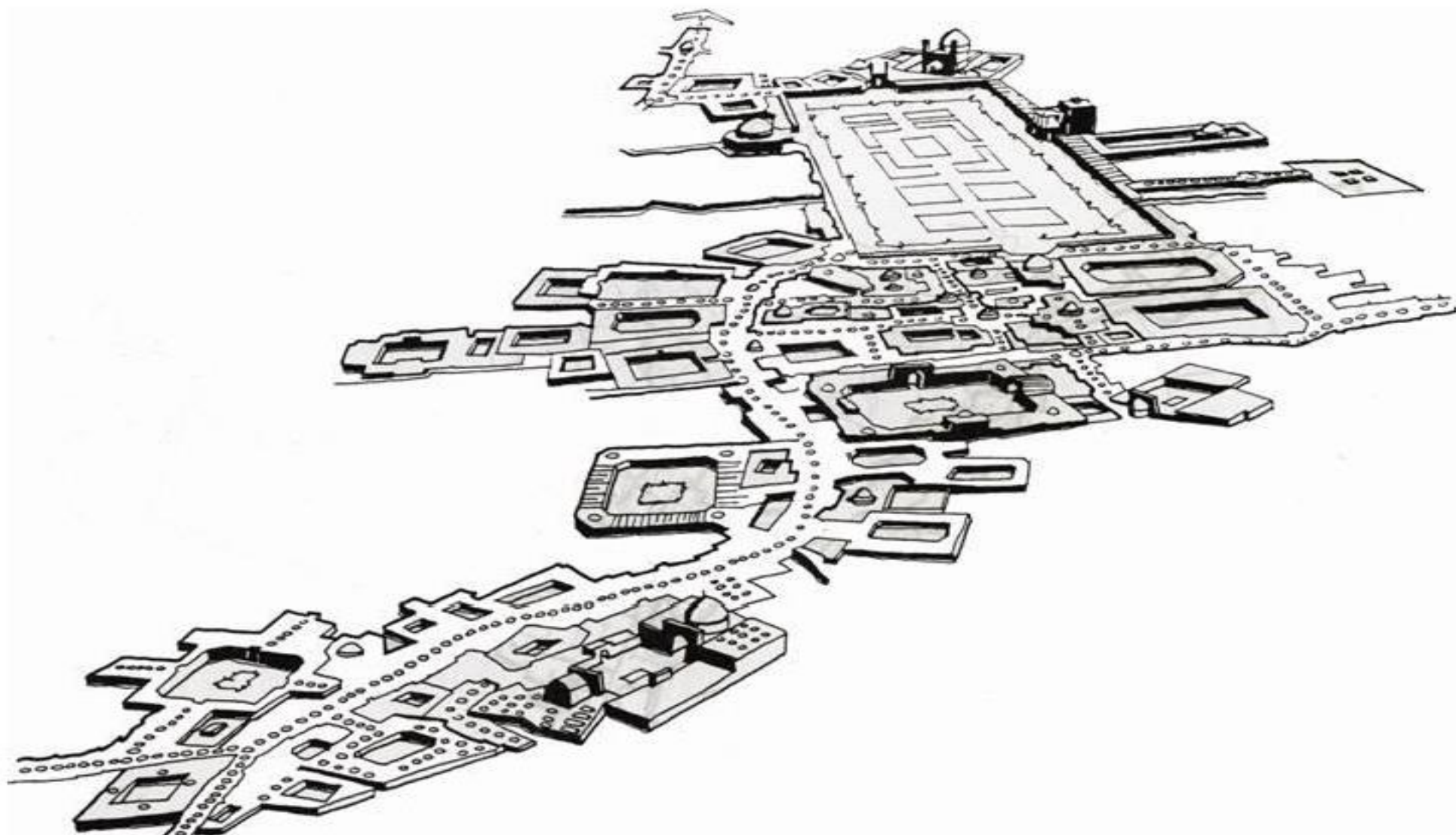

بازار اصفهان

- یکی از قدیمی ترین و بزرگترین بازارهای خاورمیانه می باشد . امتداد بازار بزرگ اصفهان به مسجد جامع و سپس به بازار روباز منتهی می شود این بازار به مناسبت مجاورت گنبد نظام الملک و مسجد جامع به بازار نظامیه مشهور است . تا نیم قرن پیش رشت همای طولانی این بازار به بازارهای دروازه طوقچی و بازار غاز و میدان وصل بوده است . از انشعابات آن بازار ریسمان و مدرسه کاسه گران است .

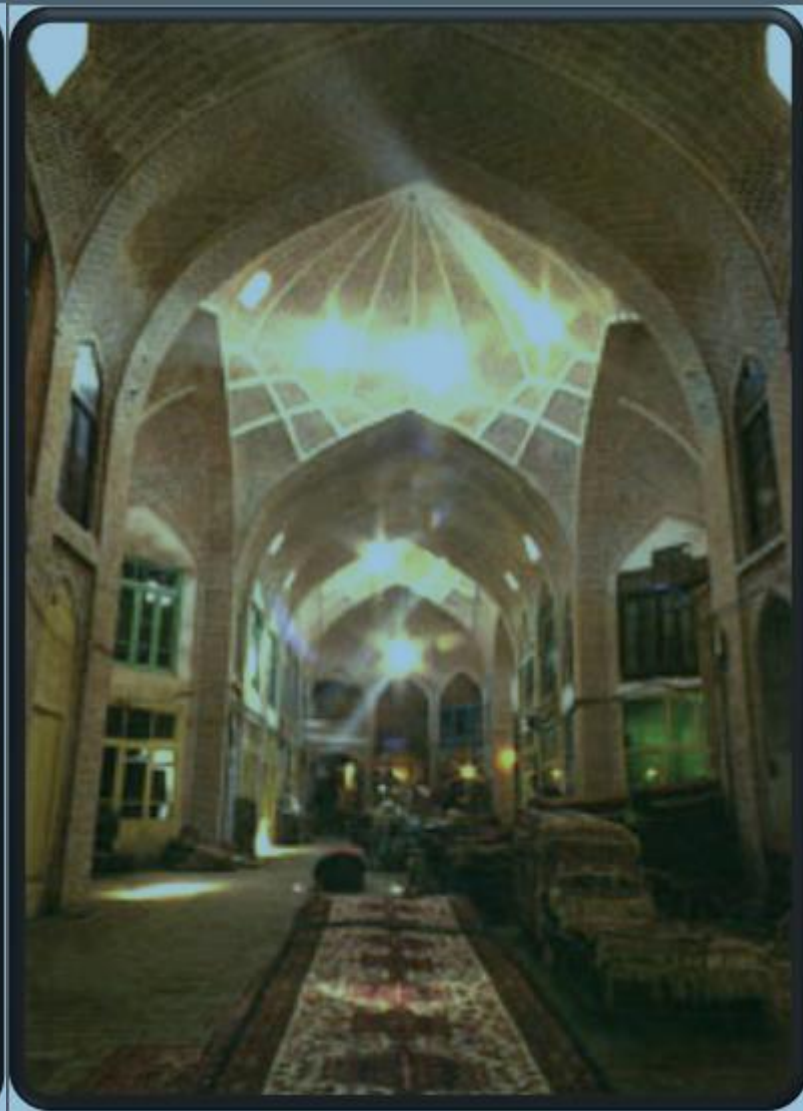
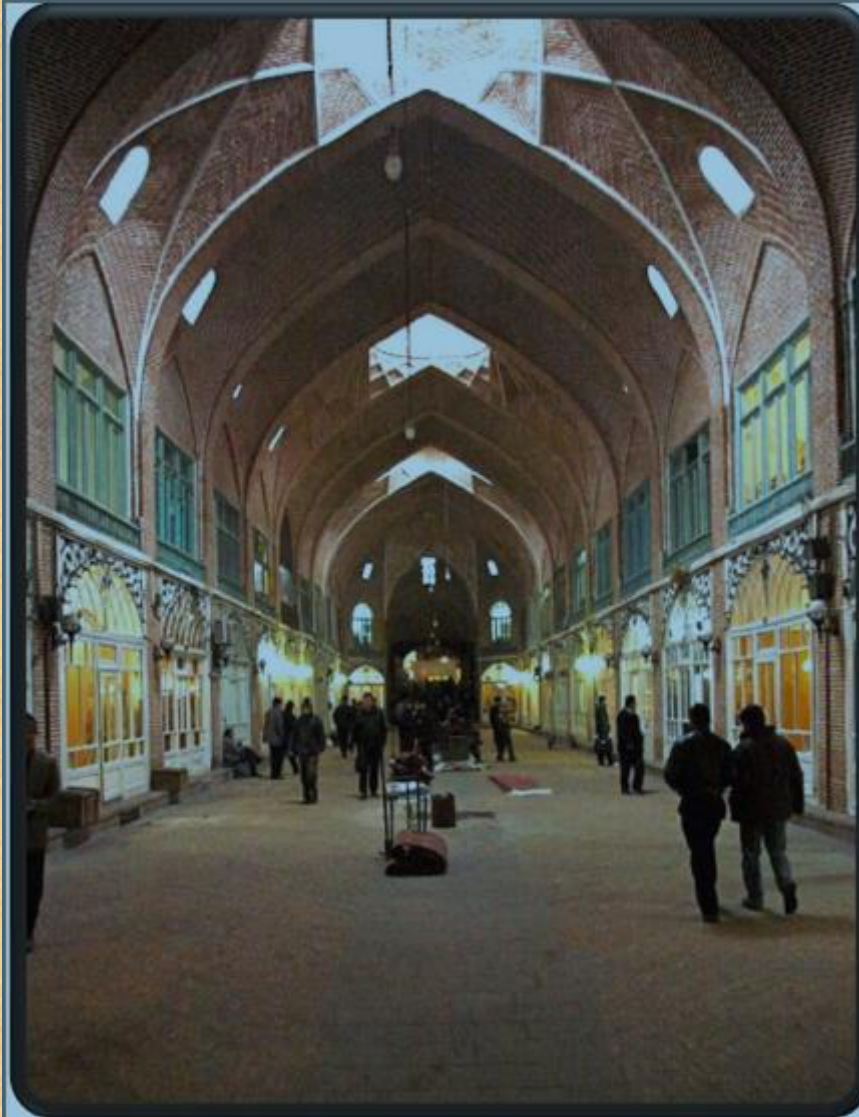
موقعیت بازار اصفهان :

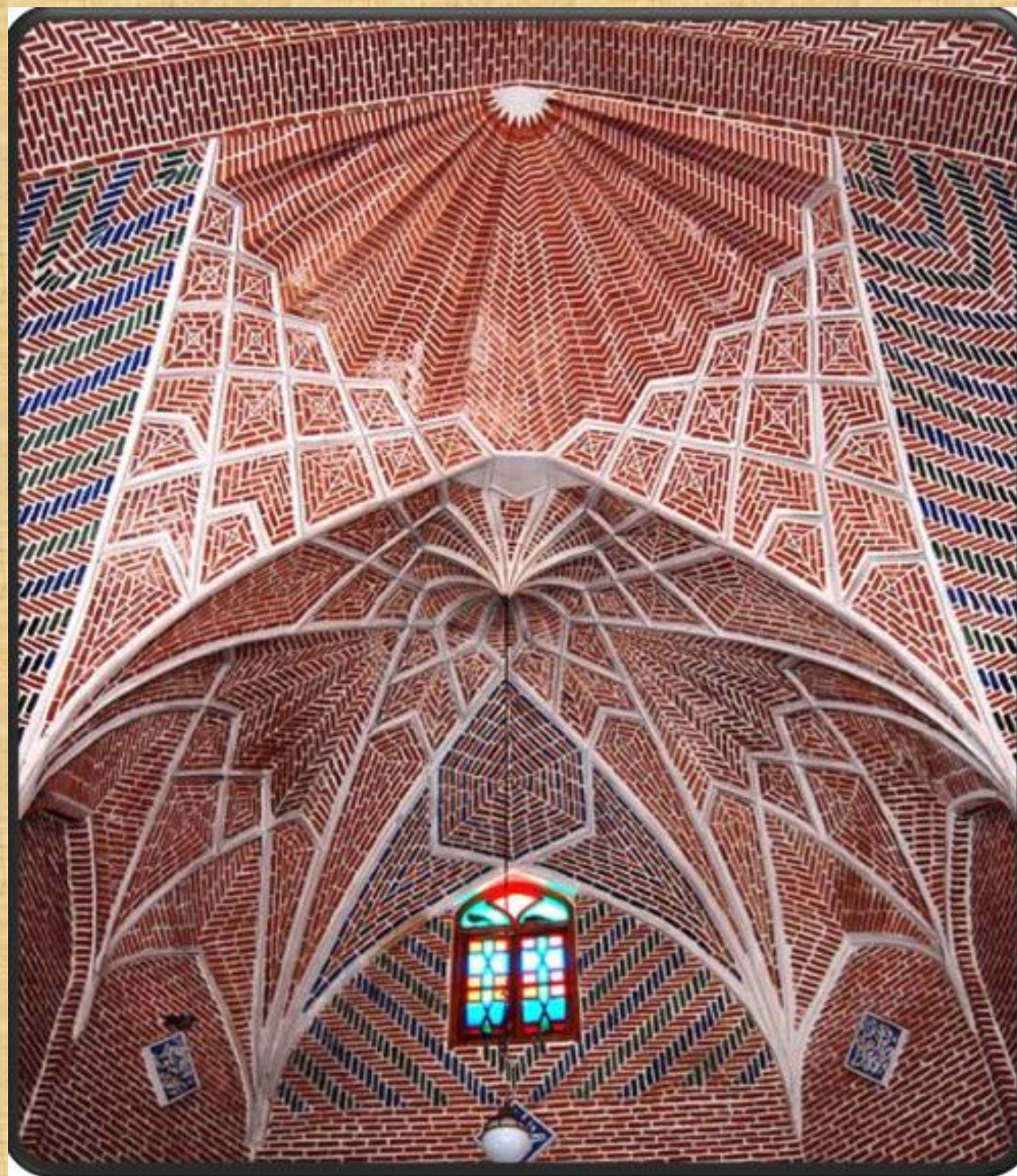

بازار تبریز

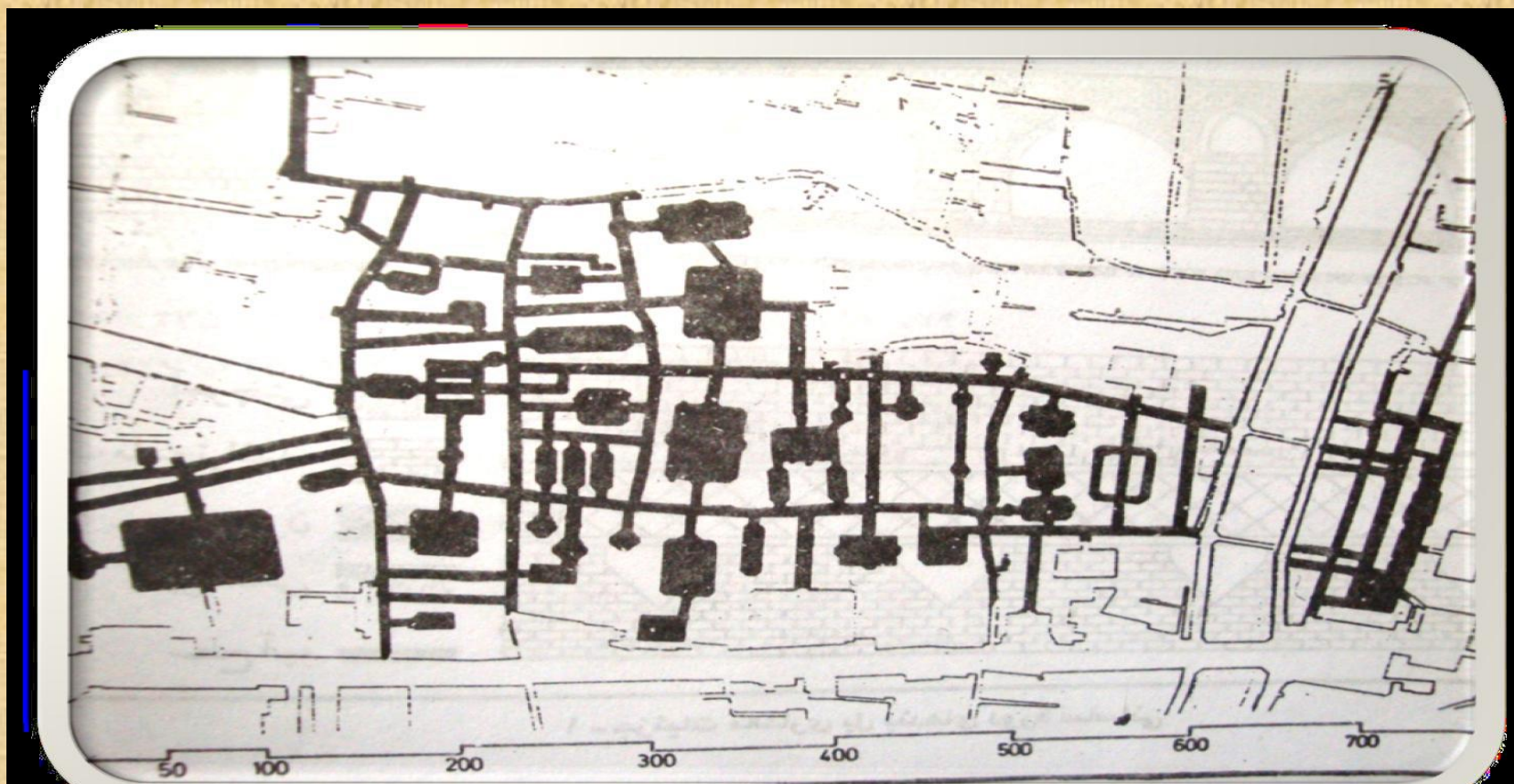

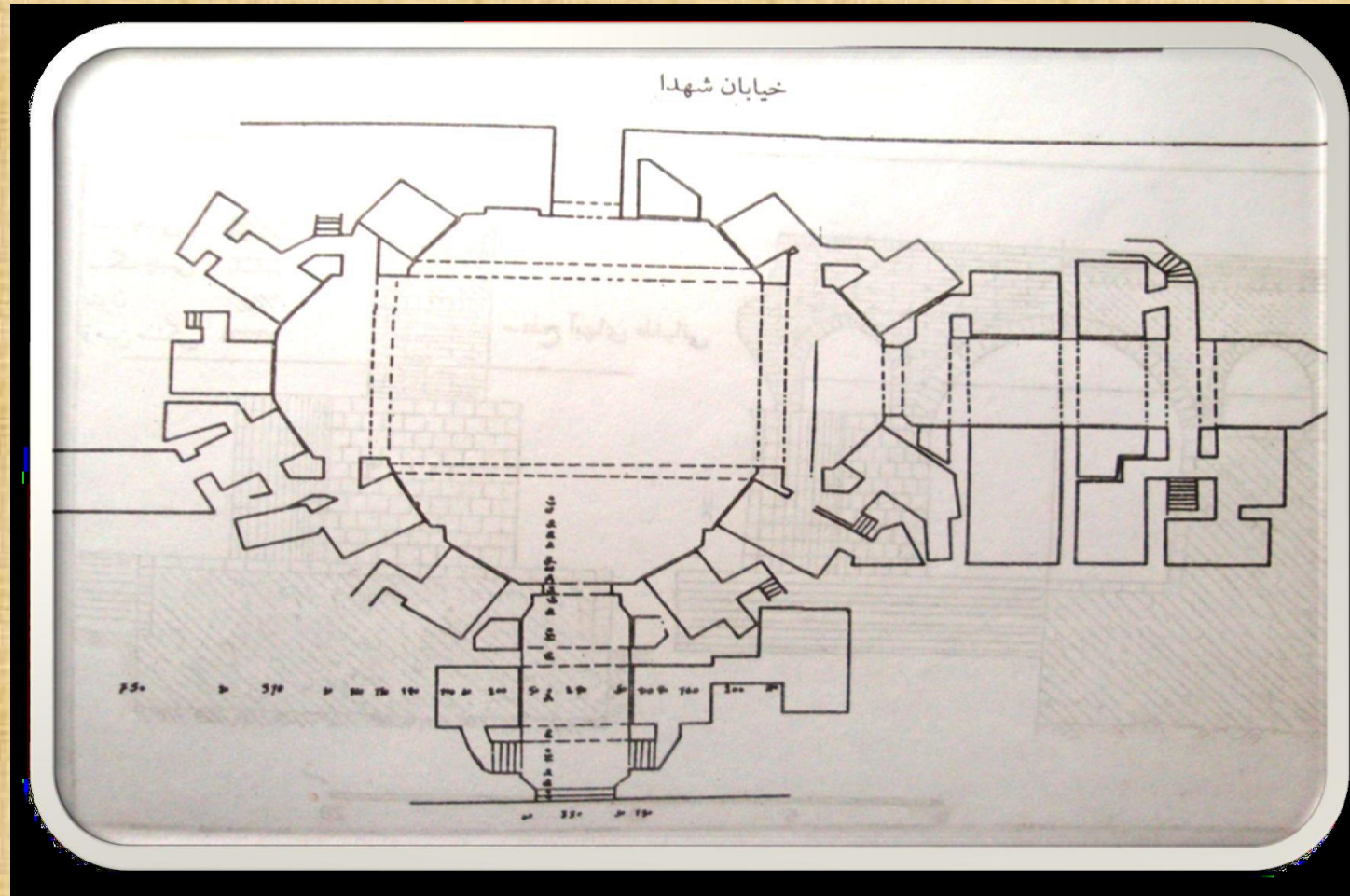

سابقه بازار تبریز به سده های نخستین اسلام بر
میگردد اما شکل گیری خاص بازار ظاهراً مربوط به
دوره ایلخانی است که در این دوره شهر از رونق ورشد
بسیاری برخوردار گردید و دولتمردان ایلخانی، بناها و
بازار های زیاد و باشکوهی برپا داشتند به طوری که
تبریز به یکی از مهمترین مراکز تمدنی شرق بدل
گردید.

مجموعه بازار تبریز مشتمل بر بازارها، وراسته ها و بازارچه های متعدد است. که در میانه آن ها **سراها و تیمچه های** معروف تبریز قرار دارد.

تیمچه امیر (بازار تبریز)

منابع :

- آشنایی با معماری اسلامی ایران ، محمد کریم پیرنیا
- سبک شناسی معماری ایران ، محمد کریم پیرنیا
- گنجنامه بناهای بازار ، کامبیز حاجی قاسمی
- بازارهای ایرانی ، حسین سلطان زاده
- بررسی اقلیمی ابنیه سنتی ، وحید قبادیان
- تاریخ هنر معماری ایران ، محمد یوسف کیانی
- آشنایی با بناهای تاریخی ، سید مهدی میردانش